

-Prof. Dr. Ahmet Haluk DURSUN Anısına-

VII. FELSEFİ DENEME YAZMA YARIŞMASI

ALINTI

“İncelenmesi gereken ilk varlık cinsi, insan için daha kolay olan ve kendisinde zihnin şaşkınlık ve karışıklığa düşmesi daha az muhtemel olandır. Bu, sayılar ve büyüklükleri içine alan cinstir. Sayılar ve büyüklükler cinsini ele alan ilim, matematiktir.”
(*Farabî*) (*Mutluluğun Kazanılması / Tahsîl’us-Sa’âda*)

Matematiğin Doğasını ve Varlık Cinsleri İçindeki Yerini Anlamaya

Yönelik Felsefi Bir Tartışma

Felsefi sorgulamaya nereden başlamalı? Hangi felsefe alanından başlayarak sorgulayıp basamaklarını birbirini ardınca çıkıp da hakikate yaklaşmalıyız? Bilginin doğası, anlamı, değeri üzerine kurulu olan epistemoloji ile mi? Yoksa Etik, Estetik ve değer yargılarının temsilcisi olan Aksiyoloji ile mi? İnsanı, devleti, toplumu, insanın toplumdaki yerini ve ereğini sorgulayan Politika -Siyaset Felsefesi- ile mi yoksa pratik hayatımızın vazgeçilmezi olan doğa araştırmalarının temeline ilişkin her şeyi tartışan Bilim Felsefesi ile mi? Plotinos, Farabi, İbn Sina, Kant, Hegel gibi birçok filozofun bu soruya cevabı “Hiçbiriyle.” olacaktır. Peki o zaman hangi felsefe dalı bu kutsi vazifeyi üstlenecek? Aristo’nun Metafizik dediği, Farabî’nin Ma’badet-Tabia dediği “Ontoloji” yani “Varlık Felsefesi” üstlenecek. Çünkü bilgiden tut değer yargılarına, değer yargılarından tut politika temellerine kadar düşünebildiğimiz, konuşabildiğimiz her bir mefhum varlıktan pay alır. Varlık her şeyi önceler, hiçbir şeyle kuşatılamaz. Varlıkta ise en temel ayırım, Spinoza’da “Varoluş-Öz Dikotomisi”, İbn Sina ve Farabî’de ise “Varlık-Mahiyet Ayrımı” olarak geçen kadim tasniftir. Mahiyet dediğimiz saf imkandır. Bir kavram olarak ele aldığımız herhangi bir şeyin varlığa çıkma, var olma potansiyelidir. Bu da o kavramın niteliğidir. Farabî’nin “Hariçte ortaya çıkma imkanı” diye bahsettiği, dış dünyada (Alem) varlık kazanma meselesidir. Bir örnek olarak “Üçgen” kavramını ele alabiliriz. Üçgenin niteliklerini belirlemek onun var olmasını gerektirmez. “Üçgen nedir?” sorusuna verilen “3 kenarı olandır.” Cevabı onun mahiyeti, imkandır. Soyut olmaları hasebiyle matematiksel kavramların esas ele alındığı ve incelendiği saha da budur. Varlık ise doğrudan “Üçgen” diye bir varlığın olması, varlık kazanıp nitelikleriyle oluşta yer almasıdır. Dolayısıyla mahiyet, varlığı gerektirmez fakat bir kavramdan bahsetme imkanımızı tayin eder. Dolayısıyla ele alabildiğimiz her kavram, en azından nitelikleri dolayısıyla “Düşünsel” açıdan yani “Mahiyeti ile” var olmak durumundadır. Bu da bizim tartışmamızın ana eksenini çizer. Ontoloji ile başlayıp diğer ilimlerin değerini de Ontoloji’ye nispetle belirleyip aralarında hiyerarşik bir düzen kurmayı gerektirir.

Ontoloji ile başlamamız gerektiğini belirlediğimize göre sıra Farabî’nin de bu görüşü desteklemesi sebebiyle “İnsan için daha kolay olan ve kendisinde zihnin şaşkınlık ve karışıklığa düşmesi daha az muhtemel olan” sözüyle neyi kastetmiş olduğunun tahlilinde. İnsan, algılayıcı bir öznedir. Farabî’nin insanda “natık nefis” dediği akleden parça ile akleden bir varlıktır. Dolayısıyla algının çerçevesini da algılayıcıya nispetle çizersek “daha kolay” tabirinden kastını sağlıklı bir şekilde anlamlandırabiliriz. Natık nefis, aşkın yani metafiziksel “apriorik” gerçekleri algılayan öznedir. “Descartes düalizminin Ruh’u” da diyebiliriz. Dolayısıyla doğrudan “heyulani” yani Farabî’nin “Maddi-Pratik Akıl” dediği doğayı ve maddeyi algılayan akılla değil de “natık, aşkın” nefis ile algılanan kategoriler diğer varlıkları ve bilgileri öncelerler. Bu da klasik felsefede varlığın aşkın’dan “Zorunlu Varlık” yani “Tanrı” ile

-Prof. Dr. Ahmet Haluk DURSUN Anısına-

VII. FELSEFİ DENEME YAZMA YARIŞMASI

başlamasıyla temellendirilir. İbn Sina da bu gelenek yani islam coğrafyasındaki aristotelyen ,peripatetik, arapça'da "yürüyen" anlamına gelen meşşailik ekolü içerisinde, bu mevzuda farabiden sonraki en önemli temsilci ve filozoftur. Farabi ve İbn Sina, iki büyük deha ilimleri yukarıda vermiş olduğumuz ölçütlere, natık nefsin ölçütlerine göre tasnif etmiş ve El İşarat Ve't Tenbihat, İlimlerin Sayımı, Şifa Metafiziği, Kitab'ul Burhan gibi eserler bu temelde ortaya çıkmıştır. Bu temelde Farabi'nin bu sözle kastının "öncelikli" algılanan gerçekler olduğunu söyleyebiliriz. Çok derin felsefi altyapı içeren bir tabirle karşı karşıyayız: "İnsan için 'daha kolay' olan". İnsanın nefsiyle aklettiği ve ruhun akleden kısmında hasıl olan bilgi. Bir diğer deyişle, "kendisinde zihnin şaşkınlık ve karışıklığa düşmesi daha az muhtemel olan" bilgi. Felsefi ilimlerden, varlıktan, varlık cinslerinden, kategorilerinden ve bu kategorilerin Farabi ve diğer filozoflardaki yerinden bahsederek ana alıntımızın hangi kasıtlı söylenmiş olabileceğinden bahsedip tartışmanın ana eksenini temellendirdik. Şimdi ise sıra matematiğin, sayılara ilişkin bilgimizin bahsettiğimiz tasnifte ne tür bir konumda olduğu.

Düşünce tarihi boyunca birçok filozof epistemik verilerin sınırlarını, değerini, anlamını sorgulamıştır. Bunu doğrudan Sokrates ile de başlatamayız. Presokratik dönemde düşünürler "Peri Physis" adı verilen "Doğa Üzerine" yazılarını yazarken epistemolojinin temelinden kopuk bir tavır sergilemiyorlardı. Örneğin "Anaksagoras'ın Nous"u, Tüm varlığı önceleyen töz. Bilgiyi de, doğayı da, ideayı da. İdea fikrinin ilkel fakat temel örnekleri Anaksagoras'ta görülüyordu. Sonraki dönem Sokrates'in "Diyalektik Uslamlama" ve "Maiotik" metotları ile bu sınırları çizmeye çalıştığını söylemek mümkündür. Yine Platon'un theaitetos diyalogunda "temellendirilmiş doğru inanç" diye geçen ve modern batı literatüründe "based truth belief" olarak sayısız alıntı ve makaleyle üzerinde sorgulamalar yapılmış ve yine ilimlerin, bilginin, inancın, bilmenin sınırları ve bilgi türleri tartışılmıştır. Platon'un bilgi sınıflandırması ise gerçek manada bir sistem filozofuna yanaşır şekildedir. "Noesis" vb. kavramlardan bahsetmesi ve bunları detaylıca tahlil edişi de bundan sebeptir. Platonda "Geometri" ve "Nesneler" dediği "Matematiğin bilgisi" birincil değil sekonder bilgi türüdür. İlk başta İdea'ların bilgisi gelir. İdea'lara şekil veren ise yine apriorik temellendirilen ve Platon'un tanrısı olarak literatüre girmiş "Demyrgos"tur. Daha sonra Aristo'nun "Tasımsal" yani "Orta Terim" ve "Apodektik" yöntemle ispatlar yapışı da yine bu temele dayanır. Düşünce tarihinin bu denli önemli ve ana mevzusunu temel alan birçok başka filozoftan da bahsetmek mümkünse de bu tartışmanın temel alındığını göstermede yeterli olacak sayıda örnek verildiği kanaatindeyim. Şimdi, tüm bu tanıtlamalar, temellendirmeler ve tasniflerde "Matematik" ve "Sayılar" nasıl bir yer tutuyor? İnceleyelim.

Matematik, belki de üzerinde yargıda bulunulması en zor ve algımıza en şaşırtıcı gelen alandır. Bunun sebebi ise matematiksel nesnelere tam anlamıyla hiçbir şekilde ulaşamamamız. Örneğin Platon her ne kadar matematiğin öz bilgisi ve geometrinin temelde ciddi anlamda sistemli ve tutarlı olmasından etkilenmiş de olsa bazı postullara sahip olması ve varsayımsal kabullenişleri içermesi dolayısıyla ancak ideaların hemen ardından sekonder bilgi olarak görebilmiştir. Matematik varsayar. Bir temel oluşturulur ve ardından bu temel etrafında, bu iskelet çerçevesinde tutarlı ve bütüncül bir sistem kurulur. Matematik, doğrudan nedensellik zincirine katılmaz, olayların sebebi değildir fakat olayların açıklanmasındaki en önemli bilgi alanıdır. İşte esas anlaması zor olan kısım da bu. Matematiğe ilimler arasında bir yer atfetmenin güç oluşunun kaynağı da yine bu sebep.

Matematiğe dair bilgimiz; evreni aşkın, soyut, metafiziksel ve temeldir. Aposteriorik bir temelde tanıtlanmamasına rağmen aposteriorik bilimlerin açıklanmasında bir "Bilim Dili" olarak bu denli

-Prof. Dr. Ahmet Haluk DURSUN Anısına-

VII. FELSEFİ DENEME YAZMA YARIŞMASI

kullanışlı oluşu da matematiğin bir diğer mucizevi özelliği. Sayılar mesela. Her şey sayılarla anlamlı. Doğum, Ölüm, Hayat, Eylemler, Nesnelere, İnsanlar veyahut diğer canlılar. Ama sayılar, ne ölüm ne yaşam ne de canlılar gibi somut bir gerçekliğe işaret eder. Fakat onlarsız tüm bu somut gerçeklikler birbirine girmiş, ayrılıp anlamlandırılmamış birer olaylar zincirinden ibaret kalacaktır. İşte matematiğin önemi ve değeri bu denli yücedir. Farabi de “İlimlerin sayımı” ve “Kitab’ul Burhan” gibi eserlerinde tekrar tekrar matematiğin öneminden ve değerinden bahseder. Ve aynı zamanda felsefesinin temelinde yer alan ve insanda natık yani akleden parça ile doğrudan akledildiğini söyler matematiğin. Bu da matematiği önemli ve baş ilim yapan bir diğer faktör aslında. Matematiksel kavramlar, varlığın “mahiyet” sahasında incelediğimiz ve oluşta, pratikte rast gelmemizin doğrudan mümkün olmadığı türden kavramlardır. Farabi’nin “Sayılar ve büyüklükleri içine alan cins” dediği, kıyası mümkün kılan, büyüklük ve küçüklüğü niteleyen, azlığı ve çokluğu anlamlı kılan en önemli bilgi sahasıdır matematik. Toparlarsak varlığın esas itibarıyla mahiyet sahasında incelenen, apriorik olduğu halde aposteriorik bilim dallarının anlamını açıklayan, onların “dili” olarak nitelendirilen, epistemolojik açıdan filozoflarca tarih boyu daima en üst katmanlarda görülen, Muallim-i Sani olan Farabi’nin felsefesinde temel oluşuna ek Muallim-i Evvel yani birinci mantıkçı olan Aristo’da da ciddi bir anlam ihtiva edilen, tutarlı ve bütüncül sistemlerin mükemmeliteye en yaklaşmış haldir Matematik.